

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-73>

УДК 81-114:811.161.1+811.161.2

Погорелова К.Ю.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

РУХОМИЙ СУФІКСАЛЬНО-КОРЕНЕВИЙ АКЦЕНТНО-ДЕРИВАЦІЙНИЙ ТИП ВІДДІСЛІВНИХ СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ТА НЕРУХОМІ АКЦЕНТНО-ДЕРИВАЦІЙНІ ТИПИ В РОСІЙСЬКІЙ

Анотація. У статті зіставлено рухомий суфіксально-кореневий акцентно-дери́ваційний тип віддіслівних суфіксальних іменників в українській мові та нерухомі акцентно-дери́ваційні типи в російській. Виявлено, що всі мовознавці досліджували наголошення в межах словозмінної парадигми, застосовуючи при цьому поняття «акцентний тип». Але було встановлено, що, аналізуючи словотвірні пари (містять похідну та твірну лексеми), доцільніше використовувати поняття «акцентно-дери́ваційний тип». Дослідили, що ці мови мають багато спільного. У межах словотвірної пари встановили акцентно-дери́ваційні типи похідних суфіксальних іменників в українській та російській мовах; виявили продуктивність словотвірного типу в обох мовах; зіставили спільні та відмінні риси в наголошенні словотвірних пар віддіслівних суфіксальних іменників в українській мові порівняно з російською; з'ясували, що наголос у межах словотвірної пари рухомий як в українській, так і в російській мовах.

Ключові слова: акцентний тип, акцентно-дери́ваційний тип, рухомий суфіксально-кореневий акцентно-дери́ваційний тип, нерухомий акцентно-дери́ваційний тип, акцентуація, наголос, словотвірна пара.

Pogorielova Kateryna

Petro Mohyla Black Sea National University

MOVABLE SUFFIXAL-ROOT ACCENT-DERIVATIONAL TYPE OF THE NOUNS WITH THE HELP OF SUFFIXES FROM VERBS IN UKRAINIAN LANGUAGE AND IMMOVABLE ACCENT-DERIVATIONAL TYPES IN RUSSIAN

Summary. The article analyzes different ways to the study of accentuation. It was found that all linguists investigated the emphasis within the word-changeable paradigm, using the term "accent type". But we have found that movability – immovability of emphasis is manifested in the process form-modification and word-formation. Therefore, analyzing the word-formation pairs (which contain derivative and generating lexemes), it is more expedient to use the notion "accent-derivational type". Accent-derivational type (ADT) is a model of placing emphasis in the process of word-formation within the word-formative pair. Consequently, we can determine immovable ADTs (ADT P, ADT R, ADT S, ADT F, ADT I), in which emphasis in the process of word-formative act does not change its position, remaining on the same morpheme, and movable ADTs (ADT RF, ADT RS, ADT SP, DT SF etc.). The article deals with movable suffixal-root accent-derivation type of the nouns with the help of suffixes from verbs in Ukrainian language and immovable accent-derivational types in Russian. We found that these languages have much in common. Within the derivational pairs established accent-derivational types of derivative nouns with the help of suffixes in the Ukrainian and Russian languages; compared the common and distinctive features in the stress of the derivational pairs of the nouns with the help of suffixes from verbs in the Ukrainian language compared with the Russian; we discovered the productivity of derivational type in the both languages; detected that emphasis within the derivational pair is movable in the Ukrainian and Russian language.

Keywords: accent type, accent-derivational type, movable suffixal-root accent-derivational type, immovable movable root-suffixal accent-derivational type, accentuation, emphasis, derivational pair.

Дослідженням російського наголосу займалися Л. Булаховський, А. Залізник, В. Дібо, В. Колесов та інші. Українська акцентологічна наука на цей час має великі досягнення завдяки науковим дослідженням з акцентології О. Потебні, І. Огієнка, Л. Булаховського, В. Скляренка, В. Винницького тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в лінгвістиці акцентуація іменників є об'єктом дослідження в розвідках: З. Веселовської «Особливості наголосу іменників в українській літературній мові (кінець XVIII–XX ст.)», В. Винницького «Українська акцентна система: становлення, розвитку», В. Скляренка «Історія українського наголосу. Іменник».

Постановка проблеми. Усі акцентологи досліджували акцентуацію іменників у межах словозмінної парадигми, ми ж розглядаємо рухомість – нерухомість наголосу в межах словотвірної пари.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вперше зроблена спроба зіставити наголошення в межах словотвірного акту віддіслівних суфіксальних іменників у російській та українській мовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета полягає в зіставному дослідженні суфіксально-кореневого акцентно-дери́ваційного типу віддіслівних суфіксальних іменників в українській мові та нерухомих акцентно-дери́ваційних типів у російській.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) виявити продуктивність словотвірного типу віддіслівних суфіксальних іменників в українській та російській мовах;

2) встановити продуктивність рухомого суфіксально-кореневого акцентно-дери́ваційного типу похідних суфіксальних іменників в українській

та нерухомих акцентно-дериваційних типів у російській;

3) виявити та зіставити спільні та відмінні риси в наголошенні словотвірних пар суфіксально-кореневого акцентно-дериваційного типу віддієслівних суфіксальних іменників в українській мові порівняно з російською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тільки акцентуація лексеми в цілому дає загальну картину рухомості або нерухомості наголосу (наприклад: *гор-а – гор-и – гор-і – гор-у – гор-ою, (на) гор-і – гор-о; гор-и – гор-і – гор-ам – гор-и – гор-ами – (на) гор-ах – гор-и*). На підставі цього виводиться поняття акцентного типу.

На думку В. Винницького, розгляд рухомості – нерухомості з погляду словотворення передбачає акцентну характеристику похідних слів на основі акцентуації мотивуючих слів. Якщо похідне утворення зберігає акцентування мотивуючого слова, то в таких випадках виступає словотвірна нерухомість наголосу. Якщо ж акцентуація похідного слова відрізняється від наголошування мотивуючого слова, то це є проявом словотвірної рухомості наголосу. Значить, словотвірна рухомість і нерухомість наголосу визначається тільки щодо наголошування похідного слова порівняно з акцентуванням мотивуючого слова [2, с. 27].

С. Пономаренко зазначає, що у дериваційному плані рухомістю – нерухомістю наголосу характеризуються похідні повнозначні слова, тоді як у непохідних така характеристика відсутня, оскільки в сучасній мові вони не мають словотвірної бази [5, с. 45]. Тому, для характеристики місця акценту під час словотвірного акту доцільніше використовувати поняття акцентно-дериваційного типу.

Дослідник визначає, що **акцентно-дериваційний тип (АДТ)** – це модель розміщення наголосу в процесі словотворення в межах словотвірної пари. На підставі цього можна визначити нерухомі АДТ (АДТ Р, АДТ R, АДТ S, АДТ F, АДТ I), у яких наголос у процесі словотвірного акту не змінює свого положення, залишаючись на тій самій морфемі, та рухомі АДТ (АДТ RF, АДТ FR, АДТ RS тощо) [6, с. 165–166].

Проаналізувавши віддієслівні суфіксальні іменники української та російської мов, нами було встановлено:

1. Віддієслівні суфіксальні іменники і в українській, і в російській мовах мають різний наголос: префіксальний, кореневий, суфіксальний і флексійний. Наголошування цих іменників значною мірою залежить як від наголосу твірної основи (слова), так і від типу словотворчого афікса (суфікса).

2. АДТ SR – продуктивний як в українській мові, так і в російській. Похідні утворення в сучасній українській та російській мовах мають ідентичну морфемну (корінь + суфікс + флексія) або префікс + корінь + суфікс + флексія та словотвірну структуру, що дозволило нам проаналізувати відповідні словотвірні пари в плані порівняння їхніх АДТ.

Якщо в українській мові рухомий суфіксально-кореневий акцентно-дериваційний тип, то в російській потенційно словотвірні пари можуть функціонувати з такими нерухомими АДТ: АДТ R, АДТ S, АДТ F.

Акцентно-дериваційний тип SR є одним з найпродуктивніших серед віддієслівних суфіксальних іменників.

Спочатку розглянемо суфікс **-б- (-об-)** за допомогою якого утворюються віддієслівні іменники. Як правило, в сучасній українській та російській мовах похідні з цим суфіксом мають трикомпонентну структуру – корінь + суфікс + флексія. Як бачимо, похідні іменники мають однакову морфемну й словотвірну структури, що дозволяє проаналізувати відповідні словотвірні пари в плані порівняння їхніх АДТ: укр. *дружити* (ОС, 182; УЛВН, 181; СУОС, 180) → *дружба* (ОС, 182; УЛВН, 181; СУОС, 180) рос. *дружить* (ОСРЯ, 135; СУРЯ, 128) → *дружба* (ОСРЯ, 135); укр. *просити* (ОС, 475; УЛВН, 528; СУОС, 583) → *просьба* (ОС, 476; УЛВН, 529; СУОС, 585) рос. *просить* (ОСРЯ, 454; СУРЯ, 351) → *просьба* (ОСРЯ, 456); укр. *служити* (ОС, 531; УЛВН, 611; СУОС, 660) → *служба* (ОС, 531; УЛВН, 611; СУОС, 659) рос. *служить* (ОСРЯ, 526) → *служба* (ОСРЯ, 526).

Так, для української мови словотвірні пари: *дієслово -б- ← іменник* є продуктивним не тільки в плані деривації, а й у плані акцентуації.

Первісне значення суфікса **-ар- (-яр-)** «назви людей за професією і родом діяльності». Більшість дослідників не визнавали закономірності кореневої акцентуації в деяких іменниках (*писар, лікар*). В. Скляренко зазначає, що кореневе наголошення цих слів «...навіть чи може бути з достатніми підставами виведено з найдавнішої слов'янської форми. Російські аналогічні слова Л. Булаховський вважає старими полонізмами» [7, с. 560–561]: укр. *лікувати* (ОС, 311; УЛВН, 311; СУОС, 323) → *лікар* (ОС, 311; УЛВН, 311; СУОС, 322) рос. *лечить* (ОСРЯ, 233; СУРЯ, 209) → *лекарь* (ОСРЯ, 233; СУРЯ, 207) укр. *писати* (ОС, 418; УЛВН, 440; СУОС, 481) → *писар* (ОС, 418; УЛВН, 440; СУОС, 481) рос. *писать* (ОСРЯ, 379) → *писарь* (ОСРЯ, 379)

Більшість іменників із суфіксом **-ар- (-яр-)** у пам'ятках уживається з наголосом коренем в однині, але деякі можуть мати або подвійний наголос або акцентований суфікс (наголос на суфіксі зараз сприймається як діалектний, південно-західний) [2, с. 119]. Тому часто виникають вагання під час визначення їхнього наголосу. Наприклад, в іменнику *малляр* давньою є суфіксальна акцентуація. Перенесення наголосу на корінь відбулося наприкінці XIX століття. Саме відтоді він функціонує з варіативним наголошенням. У російській мові наголос у цій лексемі усталений – падає на суфіксальну морфему: укр. *малювати* (ОС, 321; УЛВН, 320; СУОС, 335) → *маляр* (ОС, 321; УЛВН, 320; СУОС, 335) – АДТ S / *малювати* (ОС, 321; УЛВН, 320; СУОС, 335) → *маляр* (ОС, 321; УЛВН, 320; СУОС, 335) – АДТ SR рос. *малярить* (ОСРЯ, 243; СУРЯ, 220) → *маляр* (ОСРЯ, 243; СУРЯ, 220) – АДТ S;

укр. АДТ SR / рос. АДТ R: укр. *пекти* (ОС, 405; УЛВН, 414; СУОС, 461) → *пекар* (ОС, 405; УЛВН, 414; СУОС, 461) рос. *печь* (ОСРЯ, 378; СУРЯ, 311) → *пекарь* (ОСРЯ, 361).

До словотвірного типу з суфіксом **-в- (-ив-, -тв-)** належать іменники середнього роду, і мають значення предмета з виразною процесуальною семантикою, а точніше – «об'єкт або наслідок

дії». Похідні утворені від безпрефіксних дієслів недоконаного виду: укр. *варити* (ОС, 66; УЛВН, 65; СУОС, 57) → *вариво* (ОС, 66; УЛВН, 65; СУОС, 57) рос. *варить* (ОСРЯ, 56; СУРЯ, 67) → *варево* (ОСРЯ, 56; СУРЯ, 67); укр. *курити* (ОС, 301; УЛВН, 302; СУОС, 313) → *куруво* (ОС, 301; УЛВН, 302; СУОС, 313) рос. *курить* (ОСРЯ, 227; СУРЯ, 201) → *куруво* (ОСРЯ, 227; СУРЯ, 201); укр. *місити* (ОС, 336; УЛВН, 333; СУОС, 351) → *місиво* (ОС, 336; УЛВН, 333; СУОС, 350) рос. *месить* (ОСРЯ, 250; СУРЯ, 228) → *месиво* (ОСРЯ, 250; СУРЯ, 228).

Л. Булаховський вважає, що в праслов'янській мові іменникам із суфіксом **-ьсь-** були властиві два акцентні типи: іменники з кореневим наголосом та іменники із суфіксальним наголосом [7, с. 543]. Віддієслівні суфіксальні іменники, утворені за допомогою форманта **-ець-** в українській та російській мовах, функціонують з суфіксально-кореневим акцентно-дериваційним типом. Наголос мотивуючих дієслівних основ падає на суфікс, але при утворенні похідних слів він переміщується на корінь: укр. *обороняти* (ОС, 379; УЛВН, 383; СУОС, 432) → *оборонець* (ОС, 379; УЛВН, 383; СУОС, 432) рос. *оборонять* (ОСРЯ, 315; СУРЯ, 270) → *оборонец* (ОСРЯ, 315); укр. *саджати* (ОС, 511; УЛВН, 587; СУОС, 634) → *саджанець* (ОС, 511; УЛВН, 587; СУОС, 634) рос. *сажают* (ОСРЯ, 501; СУРЯ, 380) → *саженец* (ОСРЯ, 501; СУРЯ, 380).

Словотвірний тип з суфіксом **-ищ-** (**-лищ-**, **-овищ-**, **-бищ-**) представлений іменниками середнього роду, які утворені зазвичай від інфінітивних основ обох видів з усиченою фіналлю. В іменниках, мотивованих дієсловами, наголос зазвичай падає на кореневу морфему: укр. *збирати* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) → *зборище* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) рос. *собира́ть* (ОСРЯ, 531) → *сборище* (ОСРЯ, 505); укр. *стојати* (ОС, 546; УЛВН, 631; СУОС, 682) → *стійбище* (ОС, 545; УЛВН, 629; СУОС, 680) рос. *сто́ят* (ОСРЯ, 550; СУРЯ, 411) → *стойбище* (ОСРЯ, 549; СУРЯ, 410).

З суфіксом **-к-** утворюється ряд словотвірних пар з чотирикомпонентною морфемною структурою. В українській і російській мовах у похідному слові наголошений корінь, а у твірному – суфікс, незважаючи на те, що твірні лексеми містять префікс, який має властивість перетягувати наголос на себе: укр. *надбавляти* (ОС, 350; УЛВН, 347; СУОС, 368) → *надбавка* (ОС, 350; УЛВН, 347; СУОС, 368) рос. *надбавля́ть* (ОСРЯ, 268; СУРЯ, 246) → *надбавка* (ОСРЯ, 268); укр. *розписати* (ОС, 503; УЛВН, 573; СУОС, 621) → *розписка* (ОС, 503; УЛВН, 573; СУОС, 621) рос. *распи́сать* (ОСРЯ, 481) → *расписка* (ОСРЯ, 481).

В. Винницький зазначає, що іменники з суфіксом **-к-** виступають в основному з акцентованим коренем [1, с. 26]. Але іноді, під час словотворення, наголос може переходити з однієї морфеми на іншу, при цьому не збігатися в російській та українській мовах. Наприклад, у російській мові словотвірна пара *складыва́ть* (ОСРЯ, 520) → *складка* (ОСРЯ, 520) функціонує з АДТ **R**, але в українській – АДТ рухомий: *склада́ти* (ОС, 527; УЛВН, 605; СУОС 654) → *складка* (ОС, 527; УЛВН, 605; СУОС, 654) – АДТ **SR**.

Трикомпонентні утворення за морфемною будовою з суфіксом **-к-** в українській мові найчастіше мають подвійний наголос (кореневий або суфіксальний). Сучасні орфоепічні словники надають перевагу наголошеному суфіксові: укр. *стојати* (ОС, 546; УЛВН, 631; СУОС, 682) → *стојанка* (ОС, 546; УЛВН, 631; СУОС, 682) – АДТ **S** / укр. *стојати* (ОС, 546; УЛВН, 631; СУОС, 682) → *стојанка* (СУОС, 682) – АДТ **SR** рос. *сто́ят* (ОСРЯ, 550; СУРЯ, 411) → *стојанка* (ОСРЯ, 550; СУРЯ, 411) – АДТ **S**.

АДТ може залежати й від значення похідних лексем: укр. *лежати* (ОС, 307; УЛВН, 308; СУОС, 319) → *лежанка* (виступ біля печі або груби) (ОС, 307; УЛВН, 308; СУОС, 319) – АДТ **S** / укр. *лежати* (ОС, 307; УЛВН, 308; СУОС, 319) → *лежанка* (лежання, ледарство) (УЛВН, 308) – АДТ **SR** рос. *лежа́ть* (ОСРЯ, 231; СУРЯ, 207) → *лежанка* (ОСРЯ, 231; СУРЯ, 207) – АДТ **S**.

Слова з суфіксами **-ник-**, **-щик-** (**-чик-**) виконують одну функцію, а саме: утворюють назви осіб за родом заняття, професією. Для української мови більш характерний суфікс **-ник-**: укр. *відступати* (ОС, 111; УЛВН, 108; СУОС, 96) → *відступник* (ОС, 111; УЛВН, 108) рос. *отсту́пать* (ОСРЯ, 349; СУРЯ, 291) → *отступник* (ОСРЯ, 349; СУРЯ, 291); укр. *заступатися* (ОС, 223; УЛВН, 227; СУОС, 229) → *заступник* (ОС, 223; УЛВН, 227; СУОС, 229) рос. *засту́паются* (ОСРЯ, 166; СУРЯ, 145) → *заступник* (ОСРЯ, 166); укр. *збирати* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) → *збірник* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) рос. *собира́ть* (ОСРЯ, 531; ОСРЯ, 272) → *сборник* (ОСРЯ, 505).

За значенням суфікс **-ник-** синонімічний **-ець-**, саме тому в українській мові вони можуть взаємозамінити один одного:

укр. **-ник-**, **-ець** / рос. **-ник-** (АДТ **SR**): укр. *охороняти* (ОС, 398; УЛВН, 403; СУОС, 454) → *охоронник* (ОС, 396; УЛВН, 403; СУОС, 454) *охороняти* (ОС, 398; УЛВН, 403; СУОС, 454) → *охоронець* (ОС, 396; УЛВН, 403; СУОС, 454) рос. *охра́няют* (ОС, 353) → *охранник* (ОС, 353).

Суфікс **-щик-** (**-чик-**) у віддієслівних іменниках трапляється рідко й належить до непродуктивного словотвірного типу. М. Жовтобрюх ще фіксує такі лексеми, як: *проходчик*, *перенощик*, *холодильщик* [3, с. 61–62]. Але сучасні українські словники таких форм уже не містять. Це говорить про те, що ці форми були запозичені з російської мови, але так і не набули свого поширення. У зв'язку з цим, логічно, що суфікс **-ник-** в українській мові паралельний суфіксу **-щик-** (**-чик-**) у російській: укр. *закуповувати* (ОС, 210; УЛВН, 213; СУОС, 214) → *закупник* (ОС, 210; УЛВН, 213; СУОС, 214) рос. *закупа́ть* (ОСРЯ, 155; СУРЯ, 139) → *закупщик* (ОСРЯ, 156; СУРЯ, 139; ОЭСРЯ, 90); укр. *заправляти* (ОС, 218; УЛВН, 251; СУОС, 222) → *заправник* (ОС, 218; УЛВН, 251; СУОС, 222) рос. *запра́влять* (ОСРЯ, 161; СУРЯ, 143) → *заправщик* (ОСРЯ, 161; СУРЯ, 143);

Контрасти спостерігаються в АДТ у суфіксах укр. **-ник-** / рос. **-чик-**: укр. *різати* (ОС, 494; УЛВН, 556; СУОС, 606) → *різник* (ОС, 494; УЛВН, 556; СУОС, 606) – АДТ **RS** рос. *реза́ть* (ОСРЯ, 490; СУРЯ, 370) → *резчик* (ОСРЯ, 491; СУРЯ, 371) – АДТ **R**.

Суфікс **-щик-** (**-чик-**) не належить до словотвірних засобів власне української мови, адже запозичений з російської мови. У російській мові він навпаки продуктивний і утворює безліч іменників. У твірного слова наголошений зазвичай тематичний суфікс, а у похідного – коренева морфема: укр. *ганяти* (ОС, 131; УЛВН, 127; СУОС, 125) → *гонщик* (УЛВН, 138; СУОС, 139) рос. *гонять* (ОСРЯ, 104) → *гонщик* (ОСРЯ, 104); укр. *літати* (ОС, 312; УЛВН, 312; СУОС, 324) → *льотчик* (ОС, 318; УЛВН, 317; СУОС, 329) рос. *летать* (ОСРЯ, 233; СУРЯ, 209) → *лётчик* (ОСРЯ, 233; СУРЯ, 209).

Три- і чотирикомпонентні абстрактні іменники з суфіксом **-ння** (**-ання**, **-яння**, **-ення**, **-іння**, **-ування**, **ювання**, **-овання**) в українській мові та **-ниї-** у російській залежно від наголошування дієслова функціонують як з кореневим, так і суфіксальним наголошенням. Найбільше спостерігається контраст в АДТ саме в цьому суфіксі (укр. **АДТ SR** / рос. **АДТ S**): укр. *ділити* (ОС, 168; УЛВН, 162; СУОС, 166) → *ділення* (ОС, 168; УЛВН, 162; СУОС, 166) рос. *делить* (ОСРЯ, 117; СУРЯ, 115) → *деление* (ОСРЯ, 117); укр. *направляти* (ОС, 358; УЛВН, 356; СУОС, 382) → *направлення* (ОС, 358; УЛВН, 356; СУОС, 382) рос. *направляют* (ОСРЯ, 278) → *направление* (ОСРЯ, 278); укр. *населити* (ОС, 360; УЛВН, 358; СУОС, 385) → *населення* (ОС, 360; УЛВН, 357; СУОС, 385) рос. *населяют* (ОСРЯ, 280; СУРЯ, 252; ОЭСРЯ, 165) → *население* (ОСРЯ, 280); укр. *рішати* (ОС, 496; УЛВН, 557; СУОС, 607) → *рішення* (ОС, 496; УЛВН, 557; СУОС, 607) рос. *решать* (ОСРЯ, 493) → *решение* (ОСРЯ, 493).

Майже завжди значення похідного слова впливає на його наголошення. Тому варто звернути увагу на словотвірні пари, які утворені від того самого дієслова, але похідні слова мають різне наголошення, і відповідно формують різні АДТ; укр. *варити* (ОС, 66; УЛВН, 65; СУОС, 57) → *варення* (процес) (ОС, 66; УЛВН, 64; СУОС, 57) – **АДТ SR** / *варити* (ОС, 66; УЛВН, 65; СУОС, 57) → *варення* (продукт) (ОС, 66; УЛВН, 64; СУОС, 57) – **АДТ S** рос. *варить* (ОСРЯ, 56; СУРЯ, 67) → *варенье* (процес і продукт) (ОСРЯ, 56; СУРЯ, 67) – **АДТ S**; укр. *творити* (ОС, 556; УЛВН, 644; СУОС, 695) → *творіння* (продукт творчості, діяльності людини) (ОС, 556; УЛВН, 644; СУОС, 695) – **АДТ S** / *творити* (ОС, 556; УЛВН, 644; СУОС, 695) → *творення* (процес творчої праці) (ОС, 556; УЛВН, 644; СУОС, 695) –

АДТ SR рос. *творить* (ОСРЯ, 562; СУРЯ, 421) → *творение* (ОСРЯ, 562) – **АДТ S**.

Розглянемо суфікс **-о-** за допомогою якого утворюються віддієслівні іменники. Як правило, в сучасній українській та російській мовах похідні з цим суфіксом мають чотирикомпонентну структуру: укр. *збирати* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) → *зборюю* (ОС, 228; УЛВН, 233; СУОС, 237) рос. *собираю* (ОСРЯ, 531) → *сборюю* (ОСРЯ, 505); укр. *зливати* (ОС, 237; УЛВН, 243; СУОС, 247) → *зливо* (ОС, 237; СУОС, 247) рос. *сливать* (ОСРЯ, 525) → *сливо* (ОСРЯ, 525); укр. *спадати* (ОС, 535; УЛВН, 617; СУОС, 666) → *спадю* (ОС, 535; УЛВН, 617; СУОС, 666) рос. *спадать* (ОСРЯ, 539) → *спадю* (ОСРЯ, 539).

В українських пам'ятках з акцентології XVI–XVIII ст. віддієслівні іменники мають префіксальний і кореневий наголоси. В. Скляренко зазначає, що первинно в іменниках, утворених безафіксним способом, був наголошений корінь, але на українському ґрунті в них з'явилося й кореневе наголошення [3, с. 13]. Тобто, на ґрунті давньоруської та української мов відбулося поступове переміщення наголосу з префікса на корінь. Цей процес триває й досі, у зв'язку з цим, з'являється все більше нових слів.

Досить багато й похідних трикомпонентних утворень з наголошенням коренем: укр. *боліти* (ОС, 55; УЛВН, 51; СУОС, 45) → *білью* (ОС, 55; УЛВН, 51; СУОС, 40) рос. *болеть* (ОСРЯ, 47) → *болью* (ОСРЯ, 47; СУРЯ, 59; ОЭСРЯ, 42); укр. *гатити* (ОС, 132; УЛВН, 129; СУОС, 127) → *гатию* (ОС, 132; УЛВН, 129; СУОС, 127) рос. *гатить* (ОСРЯ, 98; СУРЯ, 96) → *гатию* (ОСРЯ, 98; СУРЯ, 96; ОЭСРЯ, 65).

Висновки з цього дослідження. Рухомий суфіксально-кореневий акцентно-дериваційний тип в українській мові може співвідноситись з нерухомими акцентно-дериваційними типами в російській з такими суфіксами (укр. / рос.): **-ар-** (**-яр-**) / **-ар-** (**-яр-**), **-к-** / **-к-**, **-ник-** / **-щик-** (**-чик-**), **-ння-** / **-ние-**:

Суфіксально-кореневий акцентно-дериваційний тип складає 52 словотвірні пари в українській мові та 51 словотвірну пару в російській. Із них українська мова налічує 35 словотвірних пар з **АДТ SR**, тобто 67,3%. У російській мові 34 словотвірні пари з **АДТ SR** – 66,7%. З **АДТ SR** в українській мові й рухомими АДТ у російській всього 16 словотвірних пар в українській мові (30,8%) і 16 – у російській (31,4%).

Список літератури:

1. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Радянська школа, 1984. 160 с.
2. Винницький В.М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
3. Жовтобрюх М.А. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 406 с.
4. Кочерган М.П. Основи зставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
5. Пономаренко С.С. Специфіка морфологічних явищ у процесі лексичної деривації в українській мові. *Мовознавство*. 2016. № 4. С. 40–46.
6. Пономаренко С.С. Сучасна українська мова : Морфеміка. Дериватологія. Морфологія : навч. посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
7. Скляренко В.Г. Історія українського наголосу: Дієслово. Київ : Наукова думка, 2017. 701 с.

References:

1. Vynnytskyi V.M. (1984). Naholos u suchasnyy ukrainskii movi [The emphasis in the modern Ukrainian language]. Kyiv : Padianska shkola. (in Ukrainian)
2. Vynnytskyi V.M. (2002). Ukrainska aktsentna systema : stanovlennia, rozvytok [Ukrainian accent system: formation, development]. Lviv : Biblios. (in Ukrainian)

3. Zhovtobriukh M.A. (1979). Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Word-formation of the Modern Ukrainian Literary Language]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian)
4. Kocherhan M.P. (2006). Osnovy zistavnoho movoznavstva [Basics of comparative linguistics]. Kyiv : Akademiia. (in Ukrainian)
5. Ponomarenko S.S. (2016). Spetsyfika morfonolohichnykh yavlyshch u protsesi leksychnoi deryvatsii v ukrainskii movi [Specificity of morphological phenomena in the process of lexical derivation in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo*, no. 4, pp. 40–46.
6. Ponomarenko S.S. (2017). Suchasna ukrainska mova : Morfemika. Deryvatolohiia. Morfonolohiia [Modern Ukrainian Language: Morpheme. Derivatology. Morphology]. Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly. (in Ukrainian)
7. Skliarenko V.H. (2017). Istoriiia ukrainskoho naholosu diieslovo [History of the Ukrainian accent: Verb]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian)

Літературні джерела (словники):

1. ОС – Погрібний М.І. Орфоепічний словник. Київ : Радянська школа, 1984. 630 с.
2. ОСРЯ – Орфоэпический словарь русского языка : Произношение, ударение, грамматические формы / под ред. Р.И. Аванесова. Москва : Русский язык, 1989. 688 с.
3. ОЭСРЯ – Круковер В. Орфоэпический словарь русского языка. Москва : Виктория плюс, 2008. 367 с.
4. ОСУМ – Орфографічний словник української мови / уклад. і голов. ред. С.І. Головащук. Київ : Довіра, 1994. 864 с.
5. СУОС – Жовтобрюх В.Ф. Сучасний орфографічний словник. 3-тє вид., випр. і доп. Харків : Веста : Ранок, 2009. 800 с.
6. СУРЯ – Словарь ударений русского языка / под ред. М.А. Штудинера. Москва : Рольф, 2000. 816 с.
7. УЛВН – Українська літературна вимова і наголос : Словник-довідник / Укладч. І.Р. Вихованець, С.Я. Ярмоленко, Н.М. Сологуб, Г.Х. Щербатюк. Київ : Наукова думка, 1973. 724 с.